

4	Кунгабоқар сутлама	3,13	5,54	0,71	87,07	0,67	87,93	0,66	88,60
5	Кўкгул, унутилган юлдузўт	5,0	5,47	0,71	87,02	0,68	87,57	0,71	87,67
6	Ёввойи сутчўп, компасўт	4,3	5,57	0,73	86,81	0,67	87,73	0,69	88,39
7	Оддий жағ -жағ, ачамбити	3,7	5,48	0,74	86,49	0,68	87,66	0,69	87,93
8	Лезел қурттанаси, қурттана	3,1	5,43	0,74	86,32	0,65	87,73	0,66	88,15
9	Мавритан тугмачагули, тугмачагул	2,31	5,56	0,73	86,86	0,7	87,47	0,67	87,88
	Ўртача	3,4	5,48	0,72	86,82	0,67	87,59	0,67	88,04
	Ўртача ҳисоблаш	3,9	5,42	0,7	86,47	0,68	87,30	0,67	87,99

Дикватт 20% в.р. 2.0л/г қўлланганда 15 кундан кейин ўртача Оқ мачинга (*Amaranthus albus* L.)-88,06%, Тунбергбарг олабутага (*Atriplex thunbergiifolia* Bolss et NoeBoiss.) - 87,36%, Татар ханталига (*Fagopyrum tataricum* L.) - 88,64%, Кунгабоқар сутламага (*Euphorbia helioscopia* L.) -85,89%, Кўкгул, унутилган юлдузўтга (*Stellaria neglecta* Weihe) - 86,76%, Оддий жағ-жағ, ачамбитига (*Capsella bursa-astoris* L.) - 87,48%, Лезел қурттанаси, қурттанага (*Sisymbrium loeselii* Jusl.) - 88,58%, Ёввойи сутчўп, компасўтга (*Lactuca serriola* L.) - 87,96%, Мавритан тугмачагули, тугмачагулга (*Malva mauritiana* L.) - 85,88%, ўртача 0,7 ёки 87,50%, 30 кундан кейин ўртача 88,43%, 60 кундан сўнг 88,04% умумий ўртача ҳисобланганда 87,99%

самара берди. А-Декват 20% с.э. 1,5 л/га (эталон) препарати Мавритан тугмачагули, тугмачагул (*Malva mauritiana* L.) ва кабиларга нисбатан кам таъсир кўрсатди, Татар ханталига (*Fagopyrum tataricum* L.) ва Лезел қурттанасига (*Sisymbrium loeselii* Jusl.) яхши таъсир қилди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Супер Канкор препаратини 0.5 гр хамда 0,75 гр меъёрда юқорида кўрсатиб ўтилган, таъсир этиши кам бўлган бегона ўтлар ҳаддан зиёд кўпайиб кетмаган ҳолатда қўллаш мумкин. Қолган ҳолатларда эса, яъни бегона ўтлар сони кўп бўлганда Супер канкор 70% н.к.к. 0,75 гр меъёрда қўллаш жуда яхши самара беради. Бу ҳам ўз навбатида ҳосилдорликка жуда катта таъсир этди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. М.: Колос, 1985. -416 с.
2. Турдиева Н.М. ва бошқалар. Бегона ўтларнинг тарқалиши ва уларга қарши курашиш усуллари. Тошкент, 2024. Б. 10-15.
3. Турдиева Н.М. ва бошқалар. Мамлакатимизга кириб келиши хавфи бор карантин остидаги бегона ўтлар таснифи ва қарши курашиш чоралари. Тошкент, 2024. Б. 20-27.

TRITIKALENING CHORVA OZUQA BAZASINI BOYITISHDAGI AHAMIYATI

Xidirov Jasur Ernazarovich, tayanch doktorant,
Safar Alikulov, q.x.f.d., professor,
Janubiy dehqonchilik ilmiy-tadqiqot instituti.

Annotatsiya.3 Respublikamizda ozuqa ekin sifatida tritikale yetarlicha yetishtirilmasligi sababli, chorcachilikda ozuqaga boy yem-xashak ekinlari turlarini ko'paytirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada agrar tarmog'i uchun yangi turdagi istiqbolli ekinlarni jaxonda va Respublikamizda yetishtirilishi, tritikale ekinining mahsuldorligi va xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: tritikale, nav, duragay, urug', ozuqa, oqsil, chorcachilik, mahsuldorlik.

Qishloq xo'jaligida olib borilgan muvaffaqiyatli ilmiy izlanishlar natijasida inson omili bois yangi ekin turi sun'iy tarzda yaratildi. Bunday olamshumul yangilik dunyo agrar tarmog'ini yangi bir bosqichga olib chiqdi, yangi navning yaratilishi – seleksiyaning muvaffaqiyatli yutug'i bo'ldi.

Ikki xil botanik turkum – bug'doy va javdarni chatishtirish orqali yangi nav paydo bo'lishi, unga bug'doy va javdar duragayi,

tritikale deb nomlandi (triticum va secale - qattiq bug'doy va javdar nomining birinchi bo'g'inidan hosil bo'lgan). E'tiborli jihati shundaki, bu o'simlikning hosildorlik, oziqaviylik sifati o'ta yuqori bo'lishi bilan bir qatorda noqulay tuproq-iqlim sharoitlarga va xavfli kasalliklarga chidamliligi bo'yicha bug'doy va javdarga nisbatan kuchli. Uning doni tarkibida esa oqsil va lizin, triptofan kabi almashtirib bo'lmaydigan aminokislotalarga boy.

Shu bilan birga tritikale donning tarkibidagi oqsil moddasi bug'doyga nisbatan 3-4 foiz ko'p, kleykovina miqdori bug'doynikidek, javdarga nisbatan esa 2-4 foiz ko'p, lekin sifati pastroq. Tritikalening tarkibida bug'doyga nisbatan erkin almashtirib bo'lmaydigan lizin, valin, leysin va boshqa aminokislotalar ko'proq saqlanadi, shuning uchun tritikalening biologik qiymati bug'doydan baland.

Asosan tritikale doni non pishirishda, konditerlik sanoatida, pivo pishirishda va chorva mollariga oziqa sifatida keng foydalaniladi. Non pishirish sifati bug'doyga nisbatan pastroq, lekin bug'doy unini (70-80 foiz) tritikale uni bilan (20-30 foiz) aralashtirilsa juda yaxshi sifatli non tayyorlanadi. Shu bois ham tritikale yurtimizda istiqbolli ekinlar qatoridan o'rin olgan.

Tritikale qishloq xo'jaligida yangi oziq-ovqat, yem-xashak ekinini hisoblanib, asosan sug'oriladigan va lalmikor yerlarda yetishtiriladi. Hozirda tritikalening serhosil, kasalliklarga, noqulay sharoitlarga chidamli navlarini yaratish va yetishtirish texnologiyasini takomillashtirish bo'yicha dunyoning turli mamlakatlarida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Tritikale yetishtiruvchi asosiy davlatlar – Polsha, Germaniya, Belorussiya, Fransiya, Rossiya, Xitoy, Vengriya, Ispaniya, Litva va Avstraliya hisoblanadi.

Tritikale avlodlararo duragay bo'lganligi uchun unda bug'doy va javdarning irsiy belgilari hamda xususiyatlari mavjud. Boshog'ining ko'rinishi, tuzilishi, donining shakli bug'doy va javdarni eslatadi. Ammo tritikale bug'doydan quyidagi belgi va xususiyatlari bilan ajralib turadi: poyasi bug'doynikiga qaraganda yo'g'on, pishiq, yotib qolishga chidamli, bargi va boshog'i katta, doni ham yirik. Doni tarkibida oqsil moddasi bug'doynikiga nisbatan 1,0–1,5% va javdarga nisbatan 3,0–4,0% ko'p. Doni tarkibida 3,8% lizin va 2,0–4,0% yog' bor.

O'zbekistonda tritikale asosan kuzda tuplaydi. O'zbekistonda rayonlashtirilgan tritikale navlari bug'doyga nisbatan biroz kech yoki kech pishar bug'doy navlari bilan bir vaqtda pishsa, Meksikadan keltirilgan navlarning ko'pi bug'doyga nisbatan 10–15 kun ertapishadi, ba'zilar bug'doyga nisbatan 20–25 kun oldin boshog' chiqaradi. Bunday tritikale navlaridan (don va ko'k massa uchun ekilgan tritikale) foydalanilsa yerni erta bo'shatib, o'rniga ikkinchi ekin ekish mumkin. Bu ekinni kuchli sho'rlangan yerlarga ekish tavsiya etilmaydi. Yer ekishga sifatli tayyorlansa, urug'lik bir xil chuqurlikka (ekish chuqurligi 5–6 sm) tushishi va yaxshi unib chiqishi ta'minlanadi. Gektariga 50–60 s hosil yetishtirish uchun organik o'g'it bilan birga sof holda 180–200 kg/ga azot, 100–160

kg/ga fosfor, 60–70 kg/ga kaliyli o'g'itlar qo'llanilishi kerak.

O'tkazilgan ilmiy izlanishlarga ko'ra, tritikale donining kimyoviy tarkibi o'g'itlantirish holatiga bog'liq ekan. Tritikale doni hosili o'g'it miqdori oshib borishi hisobiga 0,83–1,68 t/ga ko'payadi. Azot miqdorining oshirilishi donning texnologik holatini ham yaxshilaydi.

Tritikaleni yurtimizda janubiy mintalariga moslashtirish va yangi navlarini yaratish ustida izlanishlar olib borish maqsadida Janubiy dehqonchilik ilmiy-tadqiqot institutida bir qator izlanishlar va ilmiy ishlar olib borilmoqda.

Jumladan, voha sharoitidan kelib chiqib uning 50 dan ortiq duragay tizmalari va davlat restrga kiritilgan ikkita nav (Sardor va Tixon) laboratoriya sharoitida suvsizlikka va issiqlikka chidamligi o'rganildi. Shuningdek, bu jarayon institutning dala tajriba maydonlarida (asosan: Qamashi va G'uzor tumani tajriba-sinov agrouchastkalari) suvli va lalmikor ekin maydonlarida ilmiy tadqiqot ishlari, izlanishlar davom ettirilmoqda. Shu boisdan, institut tajriba maydonlarida o'rganilayotgan tritikale nav va namunalarining ishlab chiqarish hamda qayta ishlash talablariga mos keladigan nav va namunalari tanlab olinib seleksiya ishlari olib borilmoqda. Sifat ko'rsatgichlari yuqori bo'lgan namunalar alohida ko'chatzor tashkil etib, o'simliklar fenologiya qilinganda erta pishar, qurg'oqchilikka va issiqlikka chidamli va boshqa ko'rsatgichlariga qarab tanlash ishlari olib borilmoqda. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad ham yurtimizda chorvachilik sohasini sifatli ozuqa manbai bilan ta'minlash va boyitishdan iborat.

Takidlash joiz, Respublikamiz chorvachiligi uchun mustahkam ozuqa bazasi yaratishda ozuqabop ekinlarning yuqori hosildor navlaridan foydalanish, ularni yetishtirishda agrotexnik tadbirlarga to'liq rioya qilish hamda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash muhim amaliy ahamiyatga ega va chorvachiligimizni yanada rivojlantirishda muhim omil bo'lib hisoblanadi. Tritikale o'simligi esa bu borada muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR:

1. D.T.Abdukarimov tritikale seleksiyasi bo'yicha, Atabaeva X.N., Xudayqulov J.B. // O'simlikshunoslik. T.: Fan va texnologiya-2018. – B.3-407.
2. B. B. Allashov, B.X.Junadullaev, N. T. Shoymurodov, S.I. Mavlonov. // Oziqabop ekinlarni yetishtirish. Toshkent- 2021 yil.

БОҒ АГРОБИОЦЕНОЗИДА ФИЛОФЛИ КУЯ (*COLEOPHORA HEMOROBIELLA* SCOP.) БИОЭКАЛОГИЯСИ ВА РИВОЖЛАНИШ ФЕНОЛОГИЯСИ.

Усвалиев Ойбек Турғунович,

Тошкент Давлат аграр университети Ўсимликларни ҳимояси ва карантини кафедраси катта ўқитувчиси.

Аннотация. Филофли куя ривожланиш фенологияси тўлиқ ўрганилди ва боғ агробиеоценозида куя турлари турли иқлим ва об-ҳаво шароитларида турлича ўзгариб бориши кузатилди. Куялар ривожланиши, тарқалиши ва доминант турларининг табиатда популяциядаги зичлигини аниқланди.

Калим сўзлар: филофли куяси, биоэкология, фенология, денгиз сатҳи, вариация, тур, уруғ мевали.

Аннотация. Полностью изучена фенология развития чехликовой моли и отмечено, что различные виды молей в садовом агробиеоценозе развиваются по-разному в зависимости от климата и погодных условий. Определены сроки развития, распространение и плотность заселения доминирующих видов плодовых молей в природе.

Ключевые слова: чехликовая моль, биоэкология, фенология, над уровнем моря, изменчивость, вид, семечковые.

Abstract. The phenology of development of the cap moth has been fully studied and it is noted that different types of moths in garden agrobiocenosis develop differently depending on climate and weather conditions. The development periods, distribution and population density of the dominant species of fruit moths in nature have been determined.

Keywords: cap moth, bioecology, phenology, above sea level, variability, species, pomaceae.

Кирриш. Республикамиз қишлоқ ҳўжалигини техник ва технологик янгилаш мақсадида олиб борилган ишлар натижасида янги ташкил этилган олма боғларининг ҳажми 35,2 минг гектар майдонни ташкил этган ва экспорт ҳажми 17% га ортган. Мамлакат миқёсида ҳар йили қўшимча равишда 25-30 минг гектар боғлар барпо этилиб, буларнинг катта қисмини олма ва бошқа уруғ мевалилар ташкил этади. Хозирги кунда экспорт салоҳиятининг йилдан-йилга ошаётганлигини назарда тутиб, сифатли ва экологик тоза маҳсулот етиштириш учун, боғдорчиликнинг ўсимликларни ҳимоя қилиш соҳасида муҳим тадқиқотларни амалга ошириш ўта долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Тадқиқот материаллари ва усули. Р.А.Олимжонов [1] илмий адабиётларида мева дарахт филофдори – *Coleophora heterobiola* Fil. Ўрта осиеда тарқалган филофдор куялар *Coleophoridae* оиласига мансуб бўлиб куялар популяцияси шаклланишида асосий доминант тур эканлигини таъкидлайди. Ушбу тур Республиканинг деярли барча уруғ мевали боғлар парваришланаётган ҳудудларида учрашини, ушбу турнинг зарари об-ҳаво шароити қулай келган йилларда юқори даражада иқтисодий зарар келтиришини ўзининг илмий изланишлари натижасида тўпланган маълумотларига таянган ҳолда ёритиб берган. Олма ва бошқа мевали дарахтларнинг кенг тарқалган асосий зараркунандаларидан биридир.

Баҳорда қуртлар уйғониб қуртак ва баргчаларни зарарлай бошлайди, кейинчалик эса олма, ўрик, бодом, нок, гилос ва олчанинг гуллари ҳамда барглари билан озиқланади. Кучли зарарланган қуртаклар қурийди, кучсиз зарарланганларидан эса тўлиқсиз ривожланган барг шаклланади. Зарарланган ўсимликларда ассимиляция жараёнлари бузилади, қуртаклар озуқа моддаларини тўплай олмайди натижада яхши ривожланмайди, қурийди ва ҳосили камайдди [2],[3],[4].

Ҳашаротлар фенологиясини ўрганиш бизга олдиндан ба-шорат қилишга имкон беради. Бунинг натижасида ҳашаротлар популяциядаги тадқиқот объектининг, турлараро зичлигини ва етказадиган зарар даражасини олдиндан аниқлаш имконига эга бўламыз.

Натижалар ва мунозара. Нок, беҳи ва олмани қуртакланиш босқичидан бошлаб зарар етказадиган, тарқалиши ва популяциядаги зичлигига кўра олма ва мева куясида қилишмайдиган яна бир тур Ушбу зараркунанда март ойининг учинчи ва апрел ойининг иккинчи декадасида пайдо бўла бошлайди. Ушбу пайтга келиб денгиз сатҳидан 600-800 м баландликда олма, нок ва беҳи дарахтлари қуртак ва қисман барг ёзиш босқичига тўғри келади. Қишлоқдан чиққан ўрта ёшдаги қуртлари қўшимча равишда озиқланиб, май ойининг биринчи декадасигача етук ёшга ўтиб, ўзи қишлаб чиққан филоф ичида ғўмбакланади. Июнь ойининг 14- ва июл ойининг

1-жадвал.

Наманган вилояти шароитида Филофли куяси ривожланишининг фенологик календари (2019-2023 йй).

Ойлар ва декадалар																													
февраль			март			апрель			май			июнь			июль			август			сентябрь			октябрь			ноябрь		
І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ
																	●	●	●	●									
(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	—	—	—	—										—	—	—	—	—	—	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)
(♦)	(♦)	(♦)	(♦)	(♦)	(♦)				♦	♦	♦	♦	♦											(♦)	(♦)	(♦)	(♦)	(♦)	(♦)
															+	+	+	+											
● тухум; — личинка; ♦ ғумбак; + имаго; (♦) кишлол																													

• туҳум; — личинка; ♦ ғўмбак; + имаго; (♦) қишлоқ